

ESTEVE DEU BAIGUAL

Els sabadellencs que van anar a la guerra 1936-1939

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Esteve Deu Baigual

ELS SABADELLENCES
QUE VAN ANAR A LA GUERRA
1936-1939

Universitat Autònoma de Barcelona

Fundació Bosch i Cardellach

Publicacions de l'Abadia de Montserrat | 2021

Amb el suport de

Primera edició, octubre de 2021

© Esteve Deu Baigual, 2021

La propietat d'aquesta edició és de

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-190-6

ISBN: 978-84-490-9962-5 (UAB)

ISBN: 978-84-9511-343-6 (Fundació Bosch i Cardellach)

Dipòsit legal: B. 12098-2021

Imprès a Limpergraf, S.L. – Mogoda, 29-31

08210 Barberà del Vallès

Disseny de la col·lecció: Jordi Avià i Blanca Hernández

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
I. ELS PRIMERS SABADELLENCS QUE VAN ANAR A LA GUERRA	19
1.1. Colpistes i patrullers de control	20
1.2. Les milícies antifeixistes	25
1.2.1. Algunes dades personals dels milicians locals que van anar al front	30
1.2.2. Les columnes de milícies amb participació sabadellenca	43
1.3. Altres voluntaris i mobilitzats	60
1.3.1. Cossos de seguretat	62
1.3.2. Oficials, sotsoficials i artificiers instructors	64
1.3.3. Incorporació de personal sanitari	66
1.3.4. La primera mobilització en indústries de guerra	68
2. ELS SABADELLENCS MOBILITZATS FORÇOSOS EN L'EXÈRCIT REGULAR REPUBLICÀ I ELS QUE VAN ESTAR AL SERVEI DE L'EXÈRCIT FRANQUISTA	71
2.1. Sabadellencs susceptibles de ser mobilitzats per l'exèrcit republicà i incorporats realment	76

2.2. El destí dels realment incorporats i el perquè uns no ho van fer o no ho van poder fer.	79
2.3. Sabadellencs en l'exèrcit regular republicà.	84
2.3.1. Els incorporats a l'exèrcit de terra.	86
2.3.2. Els incorporats a Aviació i Marina	109
2.3.3. Sabadellencs amb graduació militar, comissaris i delegats polítics de l'exèrcit republicà	113
2.3.4. Les armes en les quals serviren els sabadellencs incorporats a l'exèrcit republicà	118
2.3.5. Els mobilitzats en cossos de seguretat	120
2.3.6. Els mobilitzats en indústries de guerra i serveis essencials.	122
2.4. Els incorporats a l'exèrcit franquista	127
2.4.1. Extracte social i ideològic dels incorporats a l'exèrcit franquista	129
2.4.2. Les modalitats d'incorporació a l'exèrcit franquista	132
2.4.3. Unitats de l'exèrcit franquista amb presència sabadellenca	135
2.4.4. Oficials i sotsoficials de l'exèrcit franquista.	139
2.4.5. Itineraris de les unitats de l'exèrcit franquista amb major presència sabadellenca.	141
2.5. Els no incorporats a cap exèrcit	143
2.5.1. Els morts abans de la crida de l'exèrcit regular	144
2.5.2. Els pròfugs i empresonats.	145
2.5.3. Els exempts per l'ocupació de càrrecs polítics o sindicals o en l'administració pública i per la condició d'estrangers	147
2.5.4. Els exclosos totals	148
2.6. Altres deserccions i repressió en les files republicanes durant la guerra	152

3. LES BAIXES DE COMBATENTS OCASIONADES PER LA GUERRA I ALTRES CONSEQÜÈNCIES IMMEDIATES DE LA DERROTA DE L'EXÈRCIT REPUBLICÀ	157
3.1. Ferits i malalts	159
3.2. Els morts i desapareguts durant la guerra i en la immediata postguerra	162
3.3. L'estada en camps de concentració franquistes com a presoners de guerra	171
3.4. La retirada a França	179
CONCLUSIONS	191
ANNEXOS	199
Annex 1. Milicians sabadellencs que van anar al front amb responsabilitats en partits, sindicats i altres organismes durant la guerra	199
Annex 2. Milicians sabadellencs amb responsabilitats polítiques i militars en diferents columnes	202
Annex 3. 16 Resums de cartes de milicians reproduïdes en la premsa local	207
Annex 4. Caps i oficials de l'exèrcit republicà	223
Annex 5. Caps i oficials de l'exèrcit franquista	234
Annex 6. Resums de testimonis orals i escrits de sabadellencs que van anar a la guerra	236
Annex 7. 563 sabadellencs morts o desapareguts al front	319
FONTS I BIBLIOGRAFIA	331

INTRODUCCIÓ

El 19 de juliol de 1936 el cop d'estat contra el legítim govern de la Segona República espanyola, encapçalat per la major part de capitans generals de les diverses regions militars espanyoles, no va triomfar a tot arreu. Una part important de territoris de l'estat espanyol va quedar sota el control de les autoritats republicanes gràcies a moviments de resistència i de resposta populars contra els colpistes, tant en zones urbanes com rurals, i per la fidelitat al govern republicà demostrada per diversos caps militars amb comandament directe sobre tropa, pel cos de carrabiners i per la major part de les forces de seguretat i ordre públic, com la Guàrdia Civil i la Guàrdia d'Assalt.

A Catalunya, efectivament, el paper rellevant que van tenir la CNT i altres organitzacions obreres de menor importància fou decisiu per derrotar els colpistes, sense desmerèixer l'esmentada actuació de forces dels diferents cossos de seguretat. Això també va passar en altres indrets del territori, ja fossin regions senceres o només en províncies i ciutats concretes, algunes amb altres organitzacions obreres com a protagonistes principals. La fragmentació del territori espanyol en dues zones, la controlada pels mi-

litars sollevats i la que va restar al costat del govern legalment constituït, va ocasionar una guerra civil de més de dos anys i mig de durada.

El conflicte va comportar la participació en la guerra d'una part important d'homes joves i adults, la qual cosa va representar un gran trasbals a títol personal, en les seves famílies, en els cercles socials i culturals en els quals es movien i en les empreses en les quals treballaven. Des d'un primer moment, un nombre significatiu d'aquests homes van anar a la guerra de manera voluntària, la majoria moguts per ideals; uns en defensa de la legitimitat republicana o d'alternatives revolucionàries per subvertir l'ordre capitalista; altres, en un sentit contrari, amb l'objectiu d'acabar amb el règim republicà, de frenar qualsevol iniciativa popular que pogués acabar amb els privilegis de les classes dominants i d'instaurar un règim totalitari al servei dels seus interessos. Altres s'hi van apuntar de manera més prosaica i pragmàtica, ja que des de situacions d'atur i de misèria es van incorporar en una facció o en una altra, com a autèntics mercenaris per cobrar un sou.

Però la majoria dels que van anar a la guerra s'hi van veure abocats de manera forçosa. L'exèrcit colpista va dur a terme des dels primers moments de la guerra la mobilització obligatòria i de manera successiva de diverses lleves de soldats en els territoris que controlava. El govern republicà ho va fer de manera generalitzada més tard, amb la creació d'un exèrcit popular amb comandament únic, que incorporés les milícies antifeixistes, els primitius regiments creats amb soldats en actiu en començar la guerra i les noves lleves cridades a files també de manera obligatòria i gradual. En el primer cas, en l'exèrcit franquista es van mobilitzar les lleves de 1927 a 1941. L'exèrcit republicà, en canvi, va ampliar l'abast de les mobilitzacions obligatòries a les lleves de 1923 a 1941 i, en

els darrers moments de la guerra a Catalunya va cridar les de 1922 i del primer trimestre de 1942, tot i que la majoria dels implicats ja no es va presentar.

La mobilització forçosa va significar que no tothom se sentís identificat ideològicament amb l'uniforme que portava i l'exèrcit al qual servia. Alguns catalans es va trobar en la zona controlada pels feixistes per diversos motius quan va començar la guerra. N'hi havia que feien el servei militar en localitats en les quals va triomfar el cop d'estat i van quedar incorporats a l'exèrcit sollevant. Altres es trobaven també en aquestes ciutats en viatge de negocis o de manera circumstancial, no van poder tornar a casa seva i van ser mobilitzats en les localitats on es trobaven quan els va tocar. Altres van fugir de Catalunya per por a represàlies per anar a l'estranger, de manera legal o clandestina, i des de França o des d'Itàlia, per exemple, van entrar a la que ells nomenaven zona nacional, i molts dels que estaven compresos en les quintes que van ser cridades també s'hi van incorporar o ho van fer de manera voluntària. Així no tots els catalans que van participar en l'exèrcit que es va pronunciar contra la República combregaven amb les idees que defensaven els colpistes. Uns ho van fer de gust i altres hi van ser a disgust.

Així mateix, alguns soldats que feien el servei militar en les regions en les qual es va imposar el cop d'estat es trobaven de permís a Catalunya i no es van poder reincorporar a les seves unitats militars, que van quedar integrades en l'exèrcit sollevant. D'aquests, n'hi va haver que van anar voluntaris a les milícies antifeixistes i altres van quedat incorporats en els regiments que es van organitzar amb els militars en actiu que servien a Catalunya i Aragó. També n'hi va haver uns quants que, atrapats en les files de l'exèrcit sollevant, van desertar i es van passar a les milícies populars.

Quan es va produir la mobilització general i obligatòria, moltes persones d'ideologia dretana que havien de prestar servei en l'exèrcit republicà no s'identificaven amb el que aquest defensava i van fer el possible per no incorporar-s'hi. Així, alguns van optar per amagar-se dins del territori català en masies i pobles petits o a Barcelona, ciutat gran en la qual es podia passar més desapercebut. Altres també van fugir a l'estranger i s'hi van quedar tot el període de guerra, o van tornar cap a Espanya a les regions controlades pels colpistes, cosa que van fer uns quants més, un cop incorporats i després de desertar. N'hi va haver, però, que van decidir prendre una decisió encara més arriscada, com era travessar les línies del front per passar d'un exèrcit a l'altre, la qual cosa comportava un extraordinari perill; efectivament, alguns van morir en l'intent i altres foren capturats i executats pel delictes de deserció. També hi va haver molts casos de soldats republicans que es van deixar fer presoners amb certa facilitat per l'exèrcit sollevat, ingressar en camps de concentració i esperar rebre un aval favorable de manera ràpida per sortir dels camps i incorporar-se, un cop depurats, a l'exèrcit que els va fer presoners. I encara hi va haver un altre fenomen més sorprenent; en un context de guerra civil interna dins del bàndol republicà, després dels fets de maig de 1937 i la ja esmentada onada de repressió contra militants dels POUM, alguns soldats amb carnet d'aquest partit van passar-se a les files feixistes, on creien que podien estar més segurs que en les files de l'exèrcit republicà, en el qual estaven en el punt de mira dels comissaris polítics de les seves unitats respectives, molts d'ells pertanyents al PCE o al PSUC, i podien patir la mateixa sort que alguns correligionaris seus en la rereguarda. Així mateix, després de la desfeta de l'exèrcit republicà a Catalunya, alguns presoners fets per l'exèrcit franquista, principalment després de les ba-

talles de l'Ebre i del Segre, van ser incorporats a l'exèrcit franquista pocs dies abans del dia 1 d'abril de 1939, data del final definitiu de la guerra; així mateix, altres, que havien estat fets presoners anteriorment i havien rebut avals favorables amb el temps suficient, van ser destinats a l'exèrcit franquista des de diverses caixes de reclutes dels territoris que controlaven i en els quals hi havia instal·lats camps de concentració per a presoners republicans.

També hem de fer esment del fet que molts dels soldats que podien ser mobilitzats van fer mans i mànigues per evitar anar al front amb estratègies diverses. Incorporar-se voluntaris en cosos de seguretat amb destins a rereguarda. Obtenir l'exclusió total d'anar a servir amb l'al·legació de malalties poc evidents i fer servir tota mena d'influències per aconseguir-ho. Rebre la qualificació d'utilitat per a serveis auxiliars i obtenir també així destins de rereguarda o en oficines i altres serveis d'unitats militars, però alliberats del servei d'armes. Altres van fer tot el que calgués per aprofitar la possibilitat de ser mobilitzats en les anomenades indústries de guerra o en empreses de serveis estratègics per evitar fer un servei d'armes.

Així doncs, ni tots els soldats de l'exèrcit sollevant s'identificaven amb els objectius que aquest pretenia, ni tots els soldats de l'exèrcit republicà lluitaven per defensar el govern que els havia mobilitzat. Algunes memòries i diaris de combatents en un costat i en l'altre posen de manifest aquestes contradiccions.

Per aprofundir en tota aquesta casuística s'ha intentat fer un seguiment de la trajectòria individual dels sabadellencs que van anar a la guerra, una tasca no exempta de dificultats per la manca de documentació, però necessària per analitzar amb major profunditat un fenomen que està ple de matisos, que van més enllà de dades numèriques globals que amaguen moltes coses.

Efectivament, al final de la guerra i en el procés de retirada cap a França de les unitats presents en el front de Catalunya es va procedir a la destrucció de molta documentació que contenia llistats de combatents, ja fossin de nòmines o de passis de revistes, per minimitzar els efectes de les previsibles represàlies per part dels vencedors de la guerra; així es manifesta en les memòries d'alguns combatents sabadellencs que treballaven en les oficines d'unitats militars, en les quals expliquen que van rebre l'ordre de cremar papers en diverses localitats properes a la frontera amb França, abans de creuar-la.

Així mateix, es planteja en el treball una revisió del nombre de sabadellencs que van morir o desaparèixer al front, una tasca també complicada i amb moltes llacunes en el cas de les víctimes de l'exèrcit republicà, una tasca encara pendent de completar després de més de 80 anys, cosa que no passa entre les de l'exèrcit franquista, que van ser objecte de reconeixement i homenatge ja en la immediata postguerra. Tenim constància també d'un nombre important de sabadellencs que, al llarg de la guerra van haver d'ingressar en hospitals de campanya improvisats o en hospitals militars estables per ferides de guerra i malalties diverses contraïdes al front. I, alhora, podem fer també el seguiment d'un nombre significatiu de conciutadans que van patir, ja durant la guerra o un cop acabada, el captiveri en diferents camps de concentració o van haver d'emprendre el camí de la retirada cap a França i l'internament en diversos camps de concentració per a refugiats en la Catalunya del Nord o en altres departaments; un captiveri envoltat de dificultats i penúries de tota mena que va ocasionar la mort d'alguns d'ells tant en els camps espanyols com els francesos.

Aquest treball, a partir de la recerca individual de les trajectòries dels sabadellencs que van anar a la guerra, ha estat enorme-

ment complicat. Els motius principals han estat la dispersió de les fonts documentals i el seu caràcter incomplet; les insuficiències en la gestió de la documentació que custodien alguns arxius, mal classificada i mal ordenada i sense inventaris onomàstics, que obliguen a mirar multitud de documents per trobar sabadellencs, que, en alguns casos, és com buscar l'agulla en el paller; l'escassa tasca realitzada en la digitalització de documents obliga a consultar un nombre exhaustiu de caixes i lligalls en el quals s'hi poden trobar coses barrejades o no trobar-hi res per manca d'inventaris detallats; al mateix temps, algunes bases de dades que s'han fet públiques i que haurien de facilitar les coses estan mal fetes i obliguen a anar a les fonts originals.

Tot això ha obligat a cercar informació en diversos llocs i anar omplint una mena de puzle amb centenars de milers de peces per elaborar una base de dades pròpia en la qual es recullen diversos ítems dels sabadellencs que van anar a la guerra: la lleva, el lloc de naixement, la professió, el lloc de treball, la militància política i la filiació sindical, la incorporació voluntària o forçosa a l'exèrcit, els cossos i unitats militars en les quals van servir o els motius pels quals no van fer-ho, els que van desertar en plena guerra, els que van ser detinguts per les mateixes autoritats republicanes per diversos motius, els que van ser fets presoners per l'exèrcit franquista i internats en camps de concentració, els que van marxar a França en la retirada i, ja per a més endavant, els que van haver de fer el servei militar després de la guerra i en les unitats i localitats en les quals van fer-lo, els que van haver de servir incorporats en batallons de soldats en règim de treball forçat i els que van ser condemnats a penes de presó de diversos anys en consells de guerra sumaríssims pels delictes de rebel·lió militar o d'auxili a la rebel·lió o va estar també un temps en presó

provisional sense haver de passar posteriorment per tribunals militars.

Estem parlant de dades d'unes 8.000 persones per unes 35 cases cadascuna, la qual cosa ens dona un puzle d'unes 280.000 peces.

En l'Arxiu Històric de Sabadell es conserva un volum considerable de fonts variades sobre els sabadellencs que van anar a la guerra de manera voluntària o forçosa, des de llistats de milicians i relacions de soldats mobilitzats fins a dades de reclutes exclosos amb expressió dels motius, passant per una abundant correspondència enviada o rebuda per l'ajuntament o, si més no, els llibres de registre d'entrada i sortida d'aquesta correspondència. Val a dir que aquesta documentació és incompleta, si tenim en compte que és exhaustiva per a algunes llesves, i quasi inexistent per a altres. Així mateix, cal fer esment també que l'arxiu conserva la premsa local de l'època, que aporta algunes informacions dels sabadellencs que van anar al front. Cal destacar també una documentació específica del període de guerra, classificada com al·caldia Moix, i altra documentació dispersa com els expedients de governació, registres judicials, actes dels plens municipals, premsa local de la immediata postguerra i altra de menor entitat i amb informació més solta. Cal fer esment així mateix de la possibilitat de consultar documentació d'empreses i particulars que aporten també informació per al període de guerra i l'immediatament posterior.

Però això ha estat insuficient per completar aquella base de dades i ha calgut furgar en altres llocs. En els arxius militars d'Àvila i de Guadalajara es conserva un nombre important d'expedients personals de soldats dels dos bàndols, però no de tothom, a partir de documentació dispersa: de caixes de reclutes, d'unitats militars, de camps de concentració, de batallons de treballadors, de

presons i d'hospitals militars, la qual cosa obliga a cercar informació més enllà d'aquests expedients en multitud de fonts disperses dels mateixos arxius, un fet que comporta un sobreesforç enorme.

Així mateix, el Centre Documental de la Memòria Històrica de Salamanca conserva una ingent documentació sobre la guerra civil, però mal ordenada i classificada. Hi podem trobar els expedients de la repressió de la «masonería y el comunismo», una sèrie militar amb fitxes i expedients de combatents de diverses unitats de l'exèrcit republicà, així com de diversos cossos de seguretat i del cos de carrabiners. Disposa també de sèries de documentació territorial, com les d'Aragó, Madrid i Castelló de la Plana, en les quals hi ha llistats de nòmines i passis de revista de combatents de diverses unitats de l'exèrcit, que es van formar a partir de les columnes de milicians catalanes que van anar a lluitar al front d'Aragó, d'altres milicians que es van incorporar a unitats de l'exèrcit regular des del front de Madrid o d'unitats que es trobaven estacionades en el front de Llevant després de la batalla de Terol. També hi trobem informacions parcials de comunicats de baixes de combatents o rebuts de pagaments dels subsidis als milicians que van anar voluntaris al front, una darrera documentació mal ordenada i actualment transferida a l'Arxiu Nacional de Catalunya, que la manté amb les mateixes condicions i obliga a haver de mirar-los tots per trobar-hi els milicians sabadellencs. L'arxiu català conserva també altres documents que permeten obtenir informació de conciutadans que van estar mobilitzats en les indústries de guerra o que van anar a parar a les presons franquistes i als camps de refugiats francesos.

S'ha pogut consultar també la premsa oficial de l'època, que conté una important informació militar, en especial, el nomenament i destins d'oficials i sotsoficials dels respectius exèrcits i al-

tres dades diverses relacionades amb la mobilització militar, com el Diari Oficial del Ministeri de la Guerra, després Diari Oficial del Ministeri de Defensa Nacional, editat per l'exèrcit republicà, i l'homòleg de l'exèrcit franquista, Butlletí Oficial de l'Estat, a més del Butlletí Oficial de l'Institut de Carrabiners. Els primers es poden consultar en format digital i del darrer, després d'un llarg periple, n'he pogut trobar una fotocòpia de la col·lecció completa en l'arxiu de la Fundació Pablo Iglesias a Alcalá de Henares, que juntament amb la Fundació Largo Caballero, que es troba en el mateix edifici, contenen algunes informacions relatives als camps refugiats de França i alguna documentació solta sobre Sabadell o sabadellencs en particular.

Així mateix l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals a Perpinyà disposa de microfitxes d'internats en alguns camps de refugiats que el govern francès va establir en aquest departament, sèrie incompleta en la qual no hi ha dades dels primers trimestres de 1939.

Tot i això, encara hi ha buits en la documentació oficial que poden ser emplenats amb altres papers particulars que recullen testimonis de soldats que van estar al front i que, mitjançant cartes o diaris personals, agendes i memòries, ens han permès també tenir informació de persones que van tenir relacions amb ells, que no s'han trobat en els documents oficials.

Així mateix alguns familiars de combatents recordaven coses de pares i avis que van anar a la guerra i les han volgut explicar. En canvi, no ha estat gens profitosa la tasca de recollir testimonis directes de veterans d'aquella guerra; quasi no en queden i molt pocs estan en condicions de recordar i explicar coses. En això i en moltes altres coses relacionades amb la Guerra Civil espanyola hem fet tard.

S'ha procurat accedir a totes aquestes fonts, de les quals només se n'ha mostrat un petit tast en aquesta introducció, per poder arribar el més lluny possible en aquesta recerca. No és gens fàcil fer un seguiment individual de més de 8.000 sabadellencs que van anar o havien d'anar a la guerra, però s'ha aconseguit informació completa o parcial de quasi un 90%, un percentatge elevadíssim donades les dificultats esmentades.

Com en altres aspectes inherents a la Guerra Civil espanyola, es disposa de més informació dels que van lluitar en el bàndol sol·lervat que en el republicà. Tenim un coneixement força complet del sabadellencs incorporats en el que acabaria essent anomenat exèrcit nacional. Hi ha llistats dels que després de la guerra van formar part de l'associació d'excombatents de Sabadell, nom que es van donar els que van lluitar en aquest bàndol, com si els altres no ho fossin també. Es disposa, a més, de fitxes amb el seu historial militar; es tracta d'una documentació que havia de ser destruïda per ordre d'autoritats competents del darrer franquisme, però que no ho va ser de manera completa, perquè alguns encarregats de fer-la desaparèixer la van conservar parcialment i la van vendre a col·leccionistes particulars, un dels quals fou el sabadellenc Esteve Renom Polit, que ens l'ha facilitat juntament amb altres documents que han ajudat a anar molt més enllà en aquesta recerca i a qui hem d'agrair la seva extraordinària tasca de recopiació de documentació sabadellenca.

En canvi, la informació disponible dels combatents del bàndol republicà és molt menys exhaustiva, ja que en bona part, com s'ha dit, ja va ser eliminada durant la guerra per evitar possibles represàlies dels que, a mesura que avançava la contesa bèl·lica, s'intuïen com a guanyadors i es tenien coneixements de com les gastaven amb els vençuts. De tota manera i malgrat aquests buits en la

informació, la mostra de combatents republicans, dels quals es disposa de dades personals, és força àmplia per poder completar una anàlisi, que vol ser al més rigorosa possible.

S'han fet ja alguns estudis d'aquestes característiques d'alguns pobles petits de Catalunya. Però és la primera vegada que s'emprèn aquesta tasca per estudiar una ciutat mitjana com Sabadell, de 50.000 habitants l'any 1936. El nombre de conciutadans que van anar a la guerra o se'n van escapolir és suficientment exhaustiu per treure unes conclusions més extrapolables.

Efectivament, a Sabadell, podem trobar una mostra de totes les casuístiques. Hi va haver molts milicians que van anar voluntaris al front, enrolats en milícies de totes les tendències polítiques. També hi ha una mostra important de voluntaris dels terços de requetès i de les milícies de Falange, organitzades des de Catalunya o des d'altres regions. Foren nombrosos també els primers mobilitzats com a instructors pel fet de ser sotsoficials en la reserva i oficials o sotsoficials de complement, i els que ho van ser per la seva professió, com metges, farmacèutics, veterinaris, practicants i infermers. La mobilització de soldats potencials en indústries de guerra fou també significativa en una ciutat industrial per excel·lència, amb moltes fàbriques que van acabar treballant quasi exclusivament per servir comandes militars. Finalment, la mobilització general de soldats en una ciutat obrera, amb un contingent de gent jove relativament nombrós, ens dona un xifra d'incorporats considerable. S'ha de tenir en compte que per a l'exèrcit republicà van ser cridats a files joves nascuts en el primer trimestre de 1921, amb 18 anys acabats de fer o que encara no els tenien, i homes nascuts l'any 1901, que ja havien complert els 37 anys o n'havien acabat de fer 38, tot i que ho foren ja al final de la guerra a Catalunya, quan les tropes franquistes eren a les portes de la

ciutat de Barcelona; foren dues lleves extremes que ja no van entrar en combat o els afectats ni tan sols es van presentar, com ja s'ha dit. L'exèrcit franquista va evitar la crida de gent més gran, ja que només es van haver d'incorporar les lleves de 1927 a 1941.

Però encara n'hi van anar alguns de més grans i de més joves. Eren sots oficials i oficials que no havien passat a la reserva, guàrdies civils retirats que van ser destinats a tasques d'instrucció de reclutes i alguns joves de 16 o 17 anys que es van apuntar voluntaris a diverses unitats del Cos de Carrabiners. I quan es mira la llista de milicians que van anar voluntaris al front n'hem trobat algun de més de cinquanta anys i de menys de divuit.

Per acabar, hem de dir que Sabadell era una ciutat amb uns alts nivells de militància política i sindical, fortament polaritzada, en la qual el component ideològic va tenir un paper molt important a l'hora de mantenir una correspondència directa entre ideologia i exèrcit en el qual es volia servir. Per tant, les desercions, canvis de bàndol, repressions internes en els diferents costats representen una mostra prou significativa per poder deixar de parlar de dos exèrcits monolítics amb soldats que lluitaven en defensa d'uns ideals amb entusiasme i alegria.

Dels testimonis escrits que s'han pogut conservar d'alguns dels seus protagonistes directes més aviat es pot de deduir que la majoria no volien anar a la guerra i opinaven que era absurd un enfrontament entre germans, que qui més qui menys procura-va escórrer el «bulto» i que la por els feia fer coses que no volien; consideraven, a més, que els discursos dels responsables polítics i caps militars, en el sentit que s'havia de lluitar per deixar un país millor per als seus fills, eren mentida. La realitat que ells veïen era que es destrossaven persones i famílies senceres i es deixaven pobles i ciutats destruïdes.

A partir d'aquesta informació, que rastreja cada cas individualment, es pot fer una anàlisi sociològica dels combatents de la guerra civil que vol anar més enllà de visions més generalistes. Aquesta metodologia permet entrar ens molts matisos, en una multiplicitat de tons de gris, per superar les històries de blancs i negres que han predominat en l'abundant historiografia sobre la Guerra Civil amb una gran dosi d'enfocaments ideològics. Fou una guerra que alguns van provocar per principis ideològics, a la qual altres van respondre per convicció en defensa de l'ordre establert i també en forma de resposta revolucionària per anar més enllà d'una república burgesa, però en la qual molts es van veure implicats sense voler.

I. ELS PRIMERS SABADELLENCES QUE VAN ANAR A LA GUERRA

El 19 de juliol de 1936 només uns quants carlins sabadellencs van anar a Barcelona a donar suport al cop d'estat feixista. Els militants d'organitzacions obreres locals es van quedar a Sabadell per aturar-lo. A la ciutat no hi havia cap unitat de l'exèrcit i les forces d'ordre públic que hi tenien presència es van mantenir fidels al govern legítim.

En aquesta situació, a Sabadell van sortir al carrer persones armades, amb pistoles i fusells repartits per organitzacions obreres, que ja tenien o que havien estat requisats en les casernes de Barcelona assaltades, a les quals es van sumar després algunes altres obtingudes en cases requisades de gent de dreta de la ciutat, que les conservaven de l'època del sometent i que no van ser lliurades en el moment de la seva dissolució.

Aquestes persones armades, que s'autodenominaven patrulles de control, que actuaven per lliure o a les ordres de partits i sindicats, van ser les protagonistes dels atacs contra les persones i els béns dels que consideraven còmplices del pronunciament militar. Eclesiàstics, burgesos i gent de dreta en general van ser els

atacats en primera instància, a manca d'unitats militars revoltades en la localitat a les quals combatre directament.

Així mateix, van començar a organitzar-se grups de civils armats per anar al front per combatre contra els protagonistes del cop d'estat i recuperar territoris que havien caigut en les seves mans. La creació d'un Comitè de Defensa i Milícies Antifeixistes, organisme que va quedar per sobre de les autoritats municipals, tenia la missió de controlar les patrulles de rereguarda i organitzar els milicians que anaven al front. Aquest objectiu es va aconseguir només en part, ja que, fins a la dissolució d'aquest comitè el 22 d'octubre i el nomenament d'un nou consistori municipal, no es va poder acabar amb l'actuació incontrolada dels patrullers locals, però sí que, mentre va durar la seva gestió, va aconseguir mobilitzar i organitzar un nombre important de milicians per anar al front i dotar-los d'uns recursos mínims necessaris.

En aquest mateix període el govern de la Generalitat va procedir a la mobilització de personal sanitari per acompanyar les milícies antifeixistes i de personal per a les indústries de guerra, que havien de proporcionar l'armament necessari als combatents del front, una mobilització que va afectar un nombre important de sabadellencs. Així mateix molts altres conciutadans es van començar a apuntar voluntaris a diversos cossos de seguretat, especialment, al de carrabiners.

I.I. COLPISTES I PATRULLERS DE CONTROL

El 19 de juliol de 1936, com ja s'ha dit, només uns quants sabadellencs van anar a Barcelona a donar suport als militars colpistes. Eren alguns membres destacats de la Comunió Tradicio-

nalista, que, integrats en un grup de requetès carlins, van marxar cap a la caserna de Sant Andreu i es van oferir als militars revoltats. El formaven Ramon Albareda Masip, Antoni Bartrons Sampons, Joan Boixaderas Borguñó, Esteve Calvet Pratginestós, Simó Fayos Tortosa, Manuel Guerrero Campillo, Josep Moga Pascuet, Gabriel Puigdemont Pons, Joan Riu Deniel, Josep A. Saló Vigili, Francesc Tena Guimerà, Llorenç Torrent Albert i Marià Vilalta Marquillas, que van coincidir amb Ignasi Estivill Cot, un carlí sabadellenc que feia el servei militar en aquella caserna i també es va sumar a la revolta. Alguns van ser detinguts, empresonats i després executats.¹ Altres van poder escapar-se i, després d'amagar-se, uns es van mantenir emboscats durant la guerra i altres van passar a la zona controlada pels feixistes, i s'enrolaren en els Requetès dels Terç de Montserrat, ja fos a través de França o creuant les línies del front de guerra.²

1. Marià Vilalta Marquillas fou tret de la presó de Terrassa i executat en el cementiri d'aquella localitat el 4 de setembre de 1936; Josep A. Saló Virgili fou tret de la presó de Sabadell i executat a prop de can Viloca el 5 de setembre de 1936; Joan Puigdemont Pons va morir a la presó de S. Elies el 18 de febrer de 1937; Joan Riu Deniel, que era escrivent de la Federació Tèxtil, fou detingut en el Gremi de Fabricants i també executat el 2 de desembre de 1936; Josep Moga Pascuet fou tret de la presó de Sabadell i mort a la carretera de Polinyà el 05-09-1936 i Antoni Bartrons Sampons fou tret de la presó de Sabadell i executat a la carretera de Molins de Rei en el terme de S. Quirze del Vallès el 16 de novembre de 1937. Aquestes execucions van ser comeses per membres de les patrulles de control i en algun cas s'assenyala com a responsables Joan González Cossío, Sadurní Nicolàs Antolino i Emili Torreguitart Mateu. Archivo Histórico Nacional, d'ara endavant AHN, Causa General, Pieza separada de la provincia de Barcelona, CG, 1596, Expedient 9. Ramon Albareda Masip es va poder amagar a Barcelona, però va ser detingut per milicians de la FAI d'aquesta ciutat i traslladat a Sabadell; quan l'anaven a assassinar a la carretera de Terrassa, a prop de can Viver de la Serra, es va poder escapar i refugiar-se a casa d'uns coneguts del barri de Sant Andreu de Barcelona, on va viure durant tota la guerra sense sortir al carrer. Albareda (1989).

2. Tots eren afiliats a la Comunió Tradicionalista (CT). Albareda n'era el president; Fayos, Calvet, Saló i Torrent també havien ocupat càrrecs de la junta directiva; Boixaderas procedia de la CT i s'havia afiliat a APC (Acció Popular Catalana) i Vilalta havia tingut responsabilitats en el Sindicat Lliure de l'Art Fabril, un sindicat groc ja desmantellat durant el període republicà. La majoria també estaven vinculats a organitzacions catòliques de la localitat. Castells (1982), 21.9 i 21.10; Ustrell (1998), 59 i 60; i Solé (2005), 65.

Aquest és el quart treball dedicat a l'estudi de la Guerra Civil i la ciutat de Sabadell. Se centra en l'estudi dels combatents que van anar a la guerra de manera voluntària o forçosa i que van lluitar en un o altre bàndol o en tots dos.

Per assolir aquest objectiu s'ha fet un seguiment individualitzat dels combatents, una tasca plena de dificultats per la manca de documentació, però necessària per analitzar amb major profunditat un fenomen que està ple de matisos, que van més enllà de dades numèriques globals que amaguen moltes coses.

Així mateix es planteja en el treball una revisió del nombre de sabadellencs que van morir o desaparèixer al front i noves aportacions sobre els que van resultar ferits o hi van contraure malalties, els que van passar per camps de concentració o els que van marxar a França en la retirada.

Per a la seva realització s'ha fet una cerca en la major part d'arxius que guarden documentació sobre el tema, i s'ha pogut comptar amb diaris i dietaris, sèries de correspondència i memòries personals d'un nombre important d'aquells combatents a manca de testimonis personals. Aquest tipus d'informació, en més o menys grau, constitueix una aportació valuosíssima per conèixer de primera mà uns fets i unes vivències que no es troben en la documentació oficial.

És un estudi sobre més de 7.000 combatents d'una ciutat catalana de 50.000 habitants, que no s'havia fet fins ara en cap localitat d'aquestes dimensions i que pot servir de pauta per altres treballs futurs.

FUNDACIÓ
BOSCH I CARDELLACH

